

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32782/39221393>

Дем'янов В. В.,
<https://orcid.org/0000-0001-8785-8699>
аспірант Класичного приватного університету

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРИРОДНИХ СКЛАДОВИХ ДОВКІЛЛЯ ПРОМИСЛОВОГО РЕГІОНУ В УКРАЇНІ

LEGAL ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF NATURAL COMPONENTS OF THE ENVIRONMENT OF THE INDUSTRIAL REGION IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу сучасного стану природних складових довкілля промислового регіону в Україні. Оглядово досліджено державні, регіональні та локальні проблеми екологічної безпеки; особливості стану екологічної ситуації під час військового стану та дій окупаційних військ. Проілюстровано першопричини екологічних проблем України. Зроблено попередні висновки про стан довкілля та його природних складових сьогодні й намічено перспективи подальшого розвитку та шляхи вдосконалення екологічної безпеки в Україні тощо.

У статті по-сутті розкрито питання, яке принципово не вирішується багато років та вирішення якого потребуватиме часу та зусиль. Алгоритм якого й було завданням, що ми вирішували в цьому дослідженні. Також зазначено, що проблеми екологічної безпеки стосуються як планети Земля в цілому, так і нашого регіону (промислового району Запорізької області).

Проаналізовано низку взаємопов'язаних факторів, які впливають на сучасний стан природних компонентів довкілля: недостатньо ефективний нормативно-правовий вплив на відповідні суспільні відносини природоохоронного законодавства; недостатня, складна або зовсім відсутня практика його застосування; недостатнє розуміння прав нашого населення та злочинних окупаційних сил; певна неузгодженість у розвитку вітчизняного та іноземного права та законодавства; недостатнє врахування результатів новітніх наукових досліджень у цій та суміжних галузях; недооцінка та неврахування наслідків бойових дій (застосування різних видів зброї); загибель людей (без своєчасного поховання), диких і свійських тварин, спустошення бойових дій на територіях з охоронюваними рослинами, пошкодження захисних споруд, затоплення шахт (колодязів, колодязів тощо), забруднення великих територій (у тому числі неконтрольованих територій). з боку України), загроза мінування, вибухів і бомбардувань, пожеж, пошкодження великих площ нафто- та газопроводів, водопроводів і каналізації, пряма загроза ядерним об'єктам, масове пошкодження сховищ добрив, хімікатів тощо, порушення графіки вивезення відходів, інші серйозні наслідки).

У статті резюмується, що сучасний стан природних компонентів як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях знаходиться під постійною загрозою нових втручань. Вони страждають від наслідків бойових дій, гуманітарних та екологічних катастроф. Зазначено, що будь-які звичні дії щодо раціонального природокористування та ресурсозабезпечення, які були забезпечені завдяки впровадженню ефективних механізмів управління природними ресурсами, застосуванню маловідходних і безвідходних технологій, ефективних систем і засобів контролю за використанням і збереженням ресурсів і захист екологічної безпеки, є частково ефективними. Вказано можливі моделі розвитку цього напрямку розвитку права тощо.

Ключові слова: екологічна політика, експлуатація природних ресурсів, екологічні права та обов'язки, захист довкілля, збереження довкілля, екологічна безпека, промисловий регіон.

The article is devoted to the analysis of the current state of natural components of the environment of the industrial region in Ukraine. The state, regional and local problems of environmental safety were studied in general; peculiarities of the state of the ecological situation during martial law and the actions of the occupying forces. The root causes of environmental problems of Ukraine are illustrated. Preliminary conclusions were made about the state of the environment and its natural components today, and prospects for further development and ways to improve environmental safety in Ukraine were outlined, etc.

The relevance of the research topic is related to the fact that the environmental situation in our region remains a painful issue for the residents and management of Zaporizhzhia. An issue that has not been fundamentally resolved for many years, and the resolution of which will require time and effort. The algorithm of which is one of the tasks facing our research.

They pointed out that the problems of environmental safety concern both the planet Earth as a whole and our region (the industrial region of Zaporizhzhia region). But we determined that in the current situation we observe a number of interrelated factors affecting the current state of the natural components of the environment: insufficiently effective regulatory influence on the relevant public relations of environmental legislation; insufficient, complicated or completely absent practice of its application; insufficient understanding of the right of our population and the criminal occupation forces; a certain inconsistency in the development of domestic and foreign law and legislation; insufficient consideration of the results of the latest scientific research in this and related fields; underestimation and failure to take into account the consequences of hostilities (use of various types of weapons); the death of people (without timely burial), wild and domestic animals, devastation of hostilities in areas with protected plants, damage to protective structures, flooding of mines (wells, wells, etc.), pollution of large territories (including territories not controlled by Ukraine), the threat of landmines, explosions and bombings, fires, damage to large areas of oil and gas pipelines, water pipes and sewers, direct threat to nuclear facilities, massive damage to fertilizer, chemical, etc. storage facilities, violation of waste removal schedules, other serious consequences).

It is noted that the study of the current state of natural components of the environment involves the study of the state of atmospheric air, waste, emissions into atmospheric air, water resources, access to drainage systems, energy from renewable sources, forests, on the way to combating violations of environmental safety rules, their comparative characteristics, etc.

The article summarizes that the current state of natural components, both at the state, regional and local levels, is thus under constant threat of new interventions. They suffer from the consequences of hostilities, humanitarian and environmental disasters. Now, any usual actions on rational nature management and resource provision, which were provided thanks to the implementation of effective natural resource management mechanisms, the use of low-waste and zero-waste technologies, effective systems and means of control over the use and preservation of resources and the protection of environmental safety, are partially effective. Taking into account and involving world and European developments, models of the development of law in the field of domestic and foreign environmental safety is possible and happens only in fragments, etc.

Key words: *ecological policy, exploitation of natural resources, ecological rights and obligations, protection of the environment, preservation of the environment, ecological safety, the industrial region.*

Постановка проблеми. Екологічна обстановка в нашому регіоні залишається болючим питанням для жителів і керівництва Запоріжжя. Питання, що не було вирішено по суті протягом багатьох років, і вирішення якого потребує часу та зусиль. Алгоритм яких і є однією з задач, які стоять перед нашим дослідженням.

За умов воєнного стану екологічні органи відповідно до законодавства не мають можливості проведення як планових, так і позапланових перевірок підприємств. У органів місцевого самоврядування таких повноважень теж немає і раніше не було (й до вторгнення). І тільки коли буде відкрито кримінальне провадження, можна провести перевірку підприємства без одержання погодження згоди керівника цього підприємства [1; 2]. В межах цього законодавства й можна подати звернення до правоохоронних органів щодо діяльності правопорушників (підприємств, відповідних заводів, комбінатів тощо). Які в свою чергу, за наявності підстав, повинні провести відповідні необхідні слідчі дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми розглядали багато вчених та науковців з різних галузей науки, зокрема, Алфьоров М. А., Андрейцев Ю. І., Бандажевський Ю. І., Барановський В. А., Білявський Г. О., Бойко М. Ф., Бондар О. І., Вишневський О. С., Гродзинський Д. М., Гуцал В. О., Данилишин Б. М., Денищик О. Ю., Дмитрук О. Ю., Дорогунцов С. І., Драпиковський О. І., Єгорова Т. М., Ісаєв С. Д., Карамушка В. І., Карпюк О. Т., Кобак Т. І., Ковальчук О. З., Ляшенко В. І., Левіна Г. М., Матус С. А., Мислива Т. М., М'ягченко О. П., Назарова О. В., Ободовський О. Г., Олійник Я. Б., Палієнко Е. Т., Підкамінний І. М., Приходько М. М., Радченко В. Г., Романчук С. П., Руденко Л. Г., Рудько Г. І., Сердюк А. М., Сілецький Ю. А., Стецюк В. В., Стусь В. П., Трембицький В. А., Хільчевський В. К., Чорний С. Г., Чумаченко М. Г., Шевченко В. Г., Шемшученко Ю. С., Шищенко П. Г., Щур Ю. В., Юрченко А. А. та інші. Однак складність і багатоаспектність

зазначеної проблеми потребують подальшої розробки наукових основ запобігання порушенням правил екологічної безпеки відповідно до потреб практики, й особливо під час воєнного стану. Отже, актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розробки та застосування принципово нових положень щодо запобігання порушенням правил екологічної безпеки Запорізької області.

Метою статті є дослідження сучасного стану природних складових довкілля промислового регіону в Україні на тлі екологічних проблем України.

Виклад основного матеріалу. З метою швидкого та ефективного вирішення проблем погіршення екологічної обстановки промислового регіону, завданнями, які стоять перед правоохоронними органами разом з екологами (екологічні органи: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державна екологічна інспекція України; екологічні організації (в Україні їх понад 500), це: Всесвітнє товариство захисту тварин, Всесвітній фонд природи, глобальна мережа екологічного маркування, Глобальний екологічний фонд, Грінпіс, Дніпропетровське міське товариство охорони природи, ЕкоКлуб «Зелена Хвиля» Екологічний союз, Європейська агенція довкілля, Зелений Фронт, Ініціатива Хартія Землі, Інститут всесвітнього спостереження, Інститут проблем екології і еволюції імені О. М. Северцова РАН, Інститут розвитку територіальних громад, Київський еколого-культурний центр, Клуб Сьєрра, Лісова наглядова рада, Міжнародний Зелений Хрест, Міжнародний союз охорони природи, Молодіжний екологічний центр, Національний екологічний центр України, Партизанське садівництво, Рада дерев, Рух за добровільне вимирання людства, Українська екологічна асоціація «Зелений світ», Українське товариство охорони природи, Фонд Чарльза Дарвіна, Чорнобильський форум, «Життя» центр громадського представництва тощо) [3], є виявлення та отримання достовірних даних, вивчення об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на рівень, структуру, динаміку, характер екологічної злочинності, її регіональні особливості (Запорізька область, крім тимчасово окупованих територій), визначення способів боротьби з ними, розробки алгоритму

протидії екологічної злочинності та рекомендацій відповідної профілактичної діяльності.

Сучасний стан довкілля та його природних складових являється потужним важелем оцінювання стану навколишнього середовища як в державах Європи в цілому так і в примисловому регіоні нашої країни (Запорізькій області, крім тимчасово окупованих територій [4], сусідніх областях тощо). Ці показники відображають не тільки основні тенденції, а й сприяють аналізу причинно-наслідкової залежності екологічної обстановки в цілому. Це дозволить моніторити екологічну політику країни та намітити шляхи розробки ефективної методики покращення її показників. Запоріжжя є одним із найбільших промислових центрів України і Східної Європи. Нині промисловість Запорізької області – потужний індустріальний комплекс. У структурі промислового виробництва регіону найбільш питому вагу мають: чорна металургія, електроенергетика, машинобудування та металообробка, кольорова металургія. У регіоні виробляється четверта частина усієї електроенергії країни, основним виробником якої є Запорізька АЕС [5]. У рейтингу найзабрудненіших регіонів України у 2022 році, Запорізька область посідає 19 місце з загальним показником 4,40 балів по всіх видах забруднень, викидів тощо. Порівняно з іншими областями, наприклад Київ – найзабрудненіше місто країни, а Житомирська область – норма [6].

Відповідно до ст. 16 Конституції України обов'язком держави є забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків чорнобильської катастрофи, збереження генофонду українського народу [7].

28 лютого 2019 року було прийнято закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [5], який було прийнято в наступних умовах. Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля,

що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку.

Першопричинами екологічних проблем України він називає: 1) підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади; 2) переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; 3) фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; 4) неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища; 5) низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти; 6) незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян; 7) незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення; 8) недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом.

Щодо впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління, то запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії, нематеріального природокористування відбуваються безсистемно і надто повільно. В умовах підвищення ціни на газ необхідно вжити значних системних заходів, спрямованих на підвищення енергоефективності, декарбонізацію енергетичного сектору та розвиток джерел відновлюваної енергетики. У сфері безпеки і оборони має бути

вирішене питання доступу до об'єктів військово-оборонного промислового комплексу для здійснення відповідного нагляду та контролю за дотриманням на цих об'єктах природоохоронного законодавства, запобігання забрудненню поверхневих та ґрунтових вод нафтопродуктами, знищенню природних ландшафтів тощо з метою мінімізації наслідків діяльності на цих об'єктах, що сприятиме реформам у сфері безпеки і оборони та впровадженню стандартів НАТО. Запровадження міжнародних стандартів систем екологічного управління на підприємствах і в компаніях сприятиме розвитку системи управління навколишнім природним середовищем та реалізації в Україні міжнародних природоохоронних ініціатив.

Упровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління, інтеграція екологічної політики до інших політик, обов'язкове врахування екологічної складової під час розроблення та затвердження документів державного планування та у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції, є шляхом до сучасної системної екологічної політики, що реалізується у країнах – членах Європейського Союзу. Впровадження системи управління екологічними ризиками в усіх сферах національної економіки сприятиме запобігання катастроф техногенного та екологічного характеру. Це дозволить: 1) створити ефективну систему доступу до публічної інформації/даних, забезпечити дотримання екологічних прав громадян на доступ до публічної інформації з питань охорони навколишнього природного середовища та підвищити рівень екологічної свідомості громадян України; 2) поліпшити стан навколишнього природного середовища до більш безпечного для екосистем та населення рівня з урахуванням європейських вимог до якості навколишнього природного середовища; 3) ліквідувати залежність процесу економічного зростання від збільшення використан-

ня природних ресурсів і енергії та підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища; 4) зменшити втрати біо- та ландшафтного різноманіття і сформувати цілісну та репрезентативну екомережу; 5) удосконалити систему екологічно невиснажливого використання природних ресурсів; 6) мінімізувати забруднення ґрунтів небезпечними забруднюючими речовинами та відходами; 7) забезпечити перехід до системи інтегрованого екологічного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та розвиток природоохоронної складової в галузях економіки; 8) перейти на систему комплексного державного моніторингу стану навколишнього природного середовища та удосконалити систему інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень. Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку [8]. А під час воєнного стану [9]: загибель людей (без вчасного захоронення), диких та домашніх тварин, розвернення бойових дій на ділянках з охоронюваними рослинами, пошкодження захисних споруд, затоплення шахт (свердловин, колодязів тощо), забруднення значних територій (в тому числі непідконтрольних Україні територій), загроза мінувань, вибухів та бомбардувань, пожежі, пошкодження значних ділянок нафто, газу, проводів, водопроводів та каналізацій, пряма загроза ядерним об'єктам, масові пошкодження сховищ добрив, хімікатів тощо, порушення графіків вивезення відходів, інші тяжкі наслідки, ускладнюють, а під час унеможливають екологічну безпеку країни.

Вивчення сучасного стану природних складових довкілля передбачає дослідження стану атмосферного повітря, відходів, викидів в атмосферне повітря, водних ресурсів, доступу до систем водовідведення, енергії з відновлюваних джерел, лісів, на шляху боротьби з порушеннями правил екологічної безпеки, їхньої порівняльної характеристики тощо. При

цьому боротьба з такою злочинністю та її наслідками не повинна припинятися.

Проблеми екологічної безпеки стосуються як планети Земля у цілому, так й нашого регіону (промислового регіону Запорізької області). У нинішній ситуації ми спостерігаємо низку взаємопов'язаних факторів, що впливають на сучасний стан природних складових довкілля: недостатньо ефективний регулюючий вплив на відповідні суспільні відносини екологічного законодавства; недостатня, ускладнена або взагалі відсутня практика його застосування; недостатнє право розуміння нашого населення та злочинне окупаційних сил; певна невідповідність розвитку вітчизняного та зарубіжного права і законодавства; недостатнє врахування результатів новітніх наукових досліджень в цій та суміжних галузях; недооцінка та не врахування наслідків вчинення бойових дій (застосування різних видів зброї (в тому числі забороненої конвенціями чи правилами ведення війни, наприклад Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення №187-XIV(187-14) від 16.10.1998 року [10]). Термобаричної зброї, це важкі вогнеметні системи залпового вогню (ТОС-1А), які використовують термобаричні ракети з термобаричними боєголовками (або так звані "вакуумні бомби", що використовують кисень із навколишнього повітря для створення високотемпературного вибуху. Її фугасна дія триває довше, ніж у звичайної вибухової речовини. Дія ТОС-1А є руйнівною. Вона може зруйнувати інфраструктуру, завдати значної шкоди внутрішнім органам людини й викликати опіки, що призводять до смерті. Термобарична зброя не є незаконною, але її використання суворо регулюється законом про збройні конфлікти. Якщо країна використовує їх для ураження цивільного населення в населених пунктах, її можуть засудити за військовий злочин [11] (відповідно до Гаазьких конвенцій 1899 року та 1907 року) [12]. Заборонених фосфорних боєприпасів (це порушення Женевської конвенції 1949 року та додаткових протоколів 1977 року до Женевської конвенції) [13; 14], дія білого фосфору викликає не просто опіки, а глибокі рани, починаючи від ураження кісток до змертвіння тканин (фосфорні боєприпаси

містять білий фосфор. Під час розриву поширює речовину з температурою горіння понад 800 градусів Цельсія на значну територію площею до кількох сотень квадратних метрів. Горіння триває, поки не вигорить увесь фосфор або не припиниться доступ до кисню) [11]. Використані ж касетні боєприпаси з балістичних ракет малої дальності «Іскандер» 9К720 оснащені кластерними боєголовками, мають наступні особливості: мають можливість покривати великі площі за рахунок суббоєприпасів. Касетні бойові частини ракет, авіабомб і артилерійських снарядів складаються з сотень вибухонебезпечних малих бойових елементів. Ці елементи розкидаються великою територією і часто втикаються в землю, які можуть підриватися згодом, при найменшому контакті з такими бойовими елементами (заборонені на Дублінській конференції у 2008 році) [15]. Застосована гіперзвукова зброя («гіперзвукові» ракети авіаційного ракетного комплексу «Кинджал» з гіперзвуковими аеробалістичними ракетами). За заявами ЗСУ: «Україна стала полігоном для випробування всього арсеналу ракетного озброєння Росії...» [11]. Наступними наслідками вчинення бойових дій, є загибель людей (без вчасного захоронення), диких та домашніх тварин, розвернення бойових дій на ділянках з охоронюваними рослинами,

пошкодження захисних споруд, затоплення шахт (свердловин, колодязів тощо), забруднення значних територій (в тому числі невідконтрольних Україні територій), загроза мінувань, вибухів та бомбардувань, пожежі, пошкодження значних ділянок нафто, газу проводів, водопроводів та каналізацій, пряма загроза ядерним об'єктам, масові пошкодження сховищ добрив, хімікатів тощо, порушення графіків вивезення відходів, інші тяжкі наслідки).

Висновки і пропозиції. Сучасний стан природних складових, як на державному, регіональному та локальному рівнях таким чином під постійною загрозою нових втручань. Вони потерпають від наслідків ведення бойових дій, гуманітарних та екологічних катастроф. Зараз будь-які звичайні дії з раціонального природокористування та ресурсозабезпечення, що забезпечувалися завдяки впровадженню ефективних механізмів управління природними ресурсами, використання маловідходних і безвідходних технологій ефективних систем і засобів контролю за використанням та збереженням ресурсів і захистом екологічної безпеки діють частково. Врахування та залучення світових та європейських розробок, моделі розвитку права в сфері екологічної безпеки вітчизняної та зарубіжної можливе та відбувається тільки фрагментарно тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року №2143-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення 19.08.2022)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 19.08.2022)
3. Екологічні організації. *ЕКО ДТЕУ*. URL: <https://knute.edu.ua/blog/read/?pid/=5104&uk> (Дата звернення 19.08.2022)
4. Оновлено актуальний перелік громад у районах бойових дій, на ТОТ та тих, що в оточені. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. URL: <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnuu-perelik-gromad-u-rayonah-boyovuyh-diy-na-tot-ta-tyh-shcho-v-otochenni-10> (Дата звернення 19.08.2022)
5. Запорізька область. Промисловість. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Запорізька_область#Промисловість (Дата звернення 19.08.2022)
6. Найзабрудненіший – Київ. Екологічний рейтинг областей України 2022. *Фокус. Рейтинги*. URL: <https://focus.ua/uk/ratings/504721-ekologicheskij-reyting-oblastey-ukrainy-2021> (Дата звернення 19.08.2022)
7. Конституція України від 13 квітня 2012 року №9627-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Дата звернення 19.08.2022)
8. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року від 13 квітня 2012 року №9627-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (Дата звернення 19.08.2022)
9. Російське вторгнення в Україну (2022). *Вікіпедія. Вільна енциклопедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(2022)) (Дата звернення 19.08.2022)

10. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення №187-XIV(187-14) від 16.10.1998 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text (Дата звернення 19.08.2022)

11. Заборонена зброя, яку використовує Росія проти українців: що про неї відомо. Міжнародні конвенції щодо ведення війни забороняють застосування окремих видів зброї. *NTA Пряма мова Львова*. URL: <https://www.nta.ua/fosforni-ta-kasetni-boyergrupasy-rosiya-zastosovuye-protu-ukrayincziv-zaboronenu-zbroyu-shho-vidomo/> (Дата звернення 19.08.2022)

12. Гаазькі конвенції 1899 року та 1907 року. *Енциклопедія сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=27901 (Дата звернення 19.08.2022)

13. Женевська конвенція 1949 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (Дата звернення 19.08.2022)

14. Додаткові протоколи 1977 року до Женевської конвенції. *NEWSru.ua. Світ*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (Дата звернення 19.08.2022)

15. Дублінська конференція 2008 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://www.newsru.ua/world/01aug2010/kovencia.html> (Дата звернення 19.08.2022)